

آثار کاتب نشان می دهد که قدرت مطلقه در یک کشور چگونه عمل می کند

متن سخنرانی داکتر محمد اشرف غنی رئیس جمهور افغانستان در سمینار علمی گرامی داشت از
هشتاد و ششمین سالگرد وفات علامه فیض محمد کاتب هزاره، ۲۱ دلو ۱۳۹۵

بسم الله الرحمن الرحيم

برادر دانشمند استاد دانش، اعضای محترم کابینه، جناب داکتر صاحب سیمیا سمر، لوی څارنوال صاحب، همه دانشمندان، جناب استاد غضنفر، جناب نادری صاحب و وکلای محترم پارلمان،

السلام و علیکم ورحمة الله وبرکاته!

ما امروز برای تجلیل از مقام و منزلت شخصیتی یک جا شده ایم که او یکی از مفاخر تاریخ نویسی معاصر افغانستان، علامه فیض محمد کاتب هزاره است.

اول می توانیم از این جا شروع کنیم که کاتب یعنی چه و کتابت چه نقشی داشته است. همه ما و شما می دانیم که کاتب یعنی نویسنده و کتابت کننده، اما این، همه معنای آن اصطلاح نیست، بلکه در آن زمان کاتب برای کسی می گفتند که خوشنویس می بود و علاوه بر مهارت زیبانویسی، در زمینه رونویسی و نسخه برداری از کتاب ها نیز، که مسلک خاصی بود، مهارت می داشت. اهمیت این مسلک از این لحاظ بود که در روزگار فقدان دستگاه های چاپ و نشر کتاب، عمده مسئولیت نقل کتاب ها به خوانندگان، و خصوصاً به نسل های بعدی، و جلوگیری از ضایع شدن آن ها، بر عهده کسانی قرار داشت که از این مهارت برخوردار بودند. کسی که متولی عمل کتابت و نسخه برداری می شد، علاوه بر هنر زیبانویسی، باید در کنار آن اهل علم می بود تا در حین کتابت متوجه درستی عبارات باشد، و خطایی از او در این کار سر نزند و آسیبی به محتوای کتاب نرسد. شخصیتی که به نسخه نویسی می پرداخت و اهل علم می بود در حین نوشتن تنها یک کاپی بردار نبود، بلکه او تجربه زیستن با متن را از سر می گذراند، و آنچه را که کلمه به کلمه به نسخه بعدی انتقال می داد با تمام وجود جذب می کرد، و از این راه، محتویات کتاب، جزئی از وجود و شخصیت او می شد. از این رو شمار محدودی بودند کسانی که به درستی و شایستگی لقب کاتب را می گرفتند و با هنر خود، به ترویج علم و تکثیر کتاب کمر می بستند و دانش گذشتگان را به آیندگان انتقال می دادند. از این لحاظ، هنگامی ما می توانیم به همه ابعاد فکری و علمی علامه فیض محمد کاتب پی ببریم که لیست کاملی از آثاری را که به دست او نسخه نویسی شده است به دست بیاوریم تا بهتر بدانیم که او از کدام دیدگاه ها و از کدام متفکرین متأثر بوده است.

فیض محمد کاتب یوازی نسخه نویسی او کتابت کونکی نه و. دی یان کتبم، کتابی که از دو بخش تشکیل می شود: دیر ذکی عالم او زحمت کشته محقق و. کاتب د خپلو زده کرو په لومړۍ مرحله کې دهغه وخت د لایقو استادانو شاگردی وکړه. په هغه وخت کې زموږ په هیواد کې د درسونو سنتی او رواجی شبکې وې او دغو شبکو دیر تکړه پوهان وروزل او تربیه کړل. د فیض محمد کاتب تر ټولو مشهور استاد مولوي محمدسرور اسحاقزی و چې کاتب یې دیره ستاینه کوي. مولوي اسحاقزي نه یوازی د استاد په حیث د ده روزنه وکړه، بلکې د شهزاده نصرالله خان دربار ته یې معرفي کړ چې دې واقعي د کاتب په راتلونکي پرمختګ کې مهم نقش درلود. په هغه وخت کې د هیواد د مختلفو سیمو او قومونو تر منځ نژدې علمي روابط و او د همکارۍ ښه روحیه موجوده وه چې د قدر په سترګه باید ورته وګورو.

په دربار کې د علامه فیض محمد کاتب حضور د دې سبب شو چې

دی لا زیاتو کتابونو ته لاسرسی ولري او خپل معلومات لا زیات کړي. ده چې د تحقیق او لتون روحیه لرله، په رواجی علومو قناعت ونکړ او د عمر تر پایه پورې یې له کتابونو او مطالعې سره خپله رابطه ټینګه وساتله. له علم سره شوق او تحقیقی ذوق، د دې سبب شو چې علامه کاتب د تاریخ په لیکلو کې استثنایي بصیرت او خاص درک ولري.

په دربار کې حضور، د یوه مورخ په حیث له فیض محمد کاتب سره دا مرسته هم وکړه چې اول لاس دولتي اسناد او مدارک ولولي او د تاریخ په لیکلو کې استفاده ورڅخه وکړي. د دغو اسنادو دقیقې مطالعې او له هغو څخه سمې استفادې د کاتب د تحقیقی کار د اهمیت په زیاتولو کې لویه برخه لرلې ده.

داسې مورخان واقعا کم پیدا کېږي چې هم د اکثر و پېښو شاهدان وي، هم د اول لاس اسناد ولري، هم د قدرت خاوندان له نژدې و پیژني او هم د یو پراخ نظر څښتنان وي.

هنگامی که شاهکار فیض محمد کاتب را در مقایسه با دیگر کسانی که پیش یا پس از او دست به این کار زده اند مقایسه کنیم، و مزایای برجسته کار او را متوجه شویم، به این نتیجه می رسیم که او به حق! پدر تاریخ نویسی معاصر افغانستان است و آثار او برای نسل ها قابل مطالعه و استفاده خواهد ماند. زیرا نوشته های شماری از تاریخ نگاران ما از حد واقع نویسی منشیان دربار، یا خاطره نویسی شماری از اهل قلم فراتر نرفته است، اما فیض محمد کاتب کسی است که تاریخ نویسی دولت داری در افغانستان است. اهمیت کار او را وقتی بیشتر درک می کنیم که بدانیم او در نگرش تاریخی خود تحت تاثیر ابن خلدون قرار داشته

است، زیرا در همین دوران امیر عبدالرحمن خان فرمان داده بود که مقدمه ابن خلدون ترجمه شود تا مورد استفاده دانشمندان قرار بگیرد، اما آن ترجمه که توسط علمای مسلمان در هند تهیه شده بود به علت مخالفت برخی حلقات در کشور بخت انتشار پیدا نکرد. جایگاه علامه کاتب برای نسل های امروز و آینده هنگامی بیشتر روشن می شود که به سبک نگارش کتاب سراج التواریخ و شیوه تاریخ نگاری نویسنده آن توجه

ببخش نخست که شامل جلد اول و دوم است ترتیب تقویمی وقایع تاریخی است که با دقت انجام شده است، و خطاهایی که دیگران در ضبط روز و ماه و سال حوادث مرتکب شده بودند، توسط او تصحیح شده و وقایع با ترتیب و تسلسل درست تاریخی خود به ثبت رسیده است. از این نظر، دو جلد نخست کتاب او مانند لابراتواری است که مواد طبقه بندی شده دقیقی را در اختیار تحلیل گران و پژوهندگان قرار می دهد. او در این دو جلد از یک سو با تشریح پروسه ها، تداوم روند دولت داری در کشور را پی می گیرد، و تصویری پویا از این روند را در اختیار خواننده می گذارد؛ از دیگر سو ساختارهای قدرت و ساختارهای اجتماعی را به تصویر می کشد، تا تعامل دو جانبه جامعه و دولت را برای خواننده واضح گرداند. همچنان او نشان می دهد که به علت فقدان

او نشان می دهد که به علت فقدان قوانین جانشینی و نبود مکانیسم مورد قبول برای انتقال مسالمت آمیز قدرت، تنش ها و تشنج هایی به تکرار رخ می داد که سبب گسست هایی در روند دولت سازی در کشور می گردید.

دستگاه دولتی کار می‌کرده است، اما تصویر او از رویدادهای تاریخی تصویری یک طرفه نیست که تنها کارنامه حاکمان را به ثبت رسانده باشد، بلکه همزمان مقاومت مردم در مقابل قدرت مطلقه را نیز به تصویر کشیده است.

کار کاتب از این حیث، به تصویر کشیدن تار و پود قدرت و تبارشناسی آن در افغانستان است، موضوعی که فیلسوفان معاصر فرانسوی و جهانی در پی انجام آن بودند. تصویر کامل تاریخ ما تنها با داستان قدرت شکل نمی‌گیرد، بلکه این تصویر را قدرت و مقاومت با هم شکل می‌دهند، زیرا مقاومت مردم در برابر قدرت مطلقه جزئی از عملکرد سیاسی-اجتماعی این سرزمین و بخش عمده‌ای از تاریخ ما است، و تلاش کاتب برای به تصویر کشیدن زبان قدرت و مقاومت در این تاریخ، تلاش بی‌نظیری است که چندین نسل را کمک می‌کند تا گذشته تاریخی خود را بهتر بفهمند. کاتب هم مقاومت مردم هزاره را در تاریخ خود به تصویر می‌کشد و هم مقاومت اقوام دیگر در برابر قدرت مطلقه را در سایر نقاط کشور. او در حقیقت درد مشترک مردم را ثبت و تدوین کرده است.

د افغانستان په تاریخ لیکنه کې هغه لاره چې علامه فیض محمد کاتب پرانیسته او بیا څه موده متروکه پاتې شوه، د اعلی حضرت محمد ظاهر شاه په وخت کې د انجمن تاریخ په جوړولو سره یو ځل بیا ورته توجه وشوه او ځینو هغو کسانو چې مخکې استاد دانش د ټولو نومونه واخیستل د تاریخ لیکنې په کار کې یې عالی استعداد درلود، د کاتب په قدم، قدم کینود او د افغانستان د تاریخ لیکلو ته یې اقدام وکړ. په دې دوران کې علي احمد خان کهزاد یو مخکښ مورخ و. استاد کهزاد چې له نوي علم سره بلد او د تاریخ لیکنې له نویو میتودونو سره اشنا و، د افغانستان د لرغونې زمانې د تاریخ تدوین ته اقدام وکړ او داسې آثاریې ولیکل چې د اهمیت په لحاظ یې د علامه فیض محمد کاتب له آثارو سره مقایسه کولای شو.

موږ د خپلو دغسې علمي شخصیتونو د آثارو د مطالعې له لارې خپل پرون پیژندلای او په خپلې ماضي پوهېدلای شو. د دغسې لویو پوهانو آثار موږ ته دارانبسي چې زموږ ماضي یوازې د جگړې او مطلقه قدرت ماضي نه وه، بلکې د مبارزې، د مقاومت، د فرهنگ، د تفکر، د هنر او د لوی تمدن ماضي هم وه. موږ چې خپل تاریخ په دقت وگورو نو پوهېږو چې د گران هیواد هره سیمه او هره خوا، یو وخت د یو لوی تمدن زانگو وه او د لویو امپراطوریو مرکزونه پکې وو. د افغانستان د تاریخ ژوره مطالعه رانېسي چې د گران افغانستان د تاریخ او تمدن په جوړولو کې د دغه هیواد هر قام او هرې سیمې خپله برخه لرلې ده او د دې وطن بچيو ان تر هند او مرکزي اسيا او بغداده پورې په لویو تحولاتو کې نقش لرلی دی.

ما نیاز مبرم داریم به این که گذشته تاریخی خود را بیشتر و بهتر درک کنیم، و این درک تاریخی باید ما را کمک کند که در اسارت گذشته گرفتار نمایم، و در عوض، با تکیه بر تجارب تاریخی با چشم اندازهای نوی به سوی آینده گام برداریم. ما با داشتن آگاهی تاریخی می‌توانیم به این نتیجه برسیم که قدرت مطلقه چاره‌ساز نیست، و دولت‌سازی بدون ملت‌سازی راه به جایی نمی‌برد. درک ما از تاریخ و از جغرافیای کشور به مثابه بستر ملت‌سازی، ما را به این باور می‌رساند که بدون مشارکت

قوانین جانشینی و نبود مکانیسم مورد قبول برای انتقال مسالمت‌آمیز قدرت، تنش‌ها و تشنج‌هایی به تکرار رخ می‌داد که سبب گسست‌هایی در روند دولت‌سازی در کشور می‌گردید.

همان‌گونه که تشریحات کاتب از وقایع تاریخی سودمند و آموزنده است، ناگفته‌های او نیز جای تأمل دارد، مخصوصاً در قسمت کارنامه‌های امیر شیرعلی خان، کاتب خاموش است و از همین جهت ما امیر شیرعلی خان را درک نکردیم و آن نتیجه سانسوری بود که بر او آورده شده بود، چون همه چیزی که امیر عبدالرحمن خان شروع می‌کرد باید نتیجه نبوغ خاص او می‌بود، نه نتیجه تداوم تاریخ، زیرا کارهای او به دقت زیر نظر حاکم زمانش قرار داشت و ما از طریق این ناگفته‌ها، می‌توانیم به نقش قدرت و شرایطی که برای جامعه خلق می‌کرد و صدهایی را که به خاموشی می‌کشانید، پی ببریم.

اما بخش دوم کتاب که شامل جلد‌های سوم، چهارم و پنجم می‌شود و از استاد مولایی و دیگران مخصوصاً ابراز امتنان می‌کنم که این‌ها را چاپ کردند و در دسترس قرار دادند. به دلیل دست‌اول بودن معلومات آن و به دلیل این که آرشیف اسناد دولتی بعد از دوره امانی از بین رفته است، می‌تواند خود به عنوان بخشی از آرشیف ملی و منبع معتبر تاریخی ما تلقی گردد. بخشی از آنچه که کاتب در این سه جلد به تصویر می‌کشد استعمال خشن زور و قدرت از سوی حکومت مرکزی است که با بی‌رحمی‌هایی همراه است و نشان می‌دهد که قدرت مطلقه در یک کشور چگونه عمل می‌کند. زیرا در این دوره تاریخی، در خلال شانزده سال چهار جنگ داخلی و نزدیک به صد شورش صورت گرفته، که همه جا با استعمال بی‌محابای زور سرکوب گردیده است، از آن جمله است: جنگ سردار ایوب خان، شورش غلزایی‌ها به رهبری پسر ملا مشک عالم، شورش سردار اسحاق خان با کمک پیروان طریقه نقشبندی، و جنگ افغانستان مرکزی، به علاوه شورش شینواری‌ها و چهار ایماق و غیره.

د داخلی جگړو او شورشونو دغه دوره چې فیض محمد کاتب یې په تفصیل سره معلومات راکوي، موږ په افغانستان کې د قدرت له ټولنپوهې سره بڼه اشنا کولای شي او دارانبسي چې د قهریه قوې استعمال، په څومره شدت او حدت سره وشو او له بلې خوا، دارانبسي چې د دولتي نهادونو او ادارو جوړولو کوم مشکلات په مخ کې لرل. د تاریخ په دې دوره کې د دولتي نهادونو په جوړولو کې خصوصاً د مولوي احمد جان الکوزي ونډه لویه وه چې اداري او قضايي نهادونه یې رامنځ ته کړل. بدین دلیل، سراج‌التواریخ، علاوه بر بعد تاریخی، از حیث درک جامعه‌شناسی سیاسی کشور نیز از ارزش والایی برخوردار است. نوشتار او به رویت اسناد تاریخی این درس را به همراه دارد که دولت‌سازی و ملت‌سازی از طریق استبداد و استعمال زور و قدرت مطلقه به دست نمی‌آید.

اهمیت کار کاتب در این است که هرچند او مأمور دربار بوده و در

می‌خواهم سختم را با دو هدایت مرتبط با نام و یاد این مورخ نامدار به اختتام برسانم، یکی این که هدایت می‌دهم تا بنای یاد بود پر آرامگاه علامه کاتب اعمار گردد. دوم این که وزارت محترم عدلیه مراحل قانونی ضرب مدال به اسم علامه فیض محمد کاتب هزاره را روی دست گرفته به کابینه جهت تصویب ارائه نماید،

آن بازگشت به مطالعات تاریخی به روش‌های مدرن و با شیوه‌های معتبر جهانی گنجانیده شده باشد، به این هدف که ما صفحه کاملاً جدیدی از درک و بصیرت تاریخی را در جامعه خود باز کنیم.

در پایان، می‌خواهم سخنانم را با دو هدایت مرتبط با نام و یاد این مورخ نامدار به اختتام برسانم، یکی این که هدایت می‌دهم تا بنای یاد بود بر آرامگاه علامه کاتب اعمار گردد. دوم این که وزارت محترم عدلیه مراحل قانونی ضرب مدال به اسم علامه فیض محمد کاتب هزاره را روی دست گرفته به کابینه جهت تصویب ارائه نماید، تا از این طریق نیز به عنوان یک ملت- دولت از خدمات با ارزش این مرد بزرگ قدردانی کرده باشیم. با استفاده از فرصت می‌خواهیم مراتب تسلیت خود را به خانواده‌های شهدای حادثه‌های اخیر امنیتی کابل، کارمندان صلیب سرخ و حوادث طبیعی اخیر تقدیم نمایم.

زنده باد افغانستان

پیشه سن افغانستان

ژوندی دوی افغانستان

همگانی و درک همگانی از دردها، آرزوها و خواسته‌های مشترک، نمی‌توانیم از بحران‌ها با موفقیت عبور کنیم. تنها از طریق آگاه بودن به دردهای مشترک و افتخارات مشترک است که می‌توانیم تاریخ مشترک و آینده مشترک را بسازیم.

جنگی که اکنون گریبانگیر کشور ما است و فرصت‌های بازسازی و انکشاف را در معرض تهدید قرار می‌دهد، یک عامل آن فقدان آگاهی تاریخی است. کسانی که رگ و ریشه تمدنی خود را از یاد برده و از آن گسسته‌اند، تنها نقشی که توانسته‌اند به عهده بگیرند تبهکاری و ویرانگری است، و افراطیت موجود برخاسته از این جهل و ناآگاهی تاریخی است.

من امیدوارم که پرداختن به چهره‌های ماندگار و نامداری مانند فیض محمد کاتب انگیزه‌ای شود تا جوانان ما با همتی بلند و استوار به مطالعه تاریخ خود روی بیاورند و این آگاهی را در سطح جامعه گسترش بدهند. همچنان امیدوارم که این سمینار با نتیجه‌گیری‌ها و درخواست‌های مشخصی از نهادهای فرهنگی به اختتام برسد، که در